

Prof. dr. sc. Stanko Antić, u mirovini,
istraživač povijesti vinodolskog prostora, Selce

KROZ SELAČKU DRAGU Povijesno – putopisna crtica

Sažetak

U ovom članku autor na popularan način pokušava sebi i čitateljima predočiti pregled povijesnih događanja vezanih za svoje rodno mjesto Selce, koje se razvilo u prostranoj morskoj uvali, dragi. Temeljem raznovrsnih izvora i literature piše o stanovništvu koje se doseljavalo u ove prostore kroz razdoblje od više tisuća godina, od nomadskih lovaca do prvog sjedilačkog stanovništva, grčkih moreplovaca, Ilira, Rimljana i Hrvata. Selačka je draga, kao luka spasa, svima tim narodima pružala utočište i mogućnosti stalnog naseljavanja. U vrijeme feudalnih vladara Frankopana i Zrinskih jače se razvija lučki promet, što će obilježiti napredak i izgradnju trgovačke luke Selca sve do početaka 20. stoljeća, kada je teretni promet kroz Selce počeo zamirati. Turistički trendovi donose nove poticaje pa se do konca milenija Selce pretvorilo u cijenjeno turističko odredište. Duž morske obale izgrađeno je niz privežišta, uređene plaže i parkovi. Autor članka skreće pozornost na povijesne tragove koji su vidljivi i danas na mnogim mjestima duž obale. Piše o pristaništu, kamenim prezama, rivi i kupališnoj zoni te nekad razvijenom ribarenju, a naglašava značaj lokalnog kroničara Ivana Lončarića Papića, koji je zaslužan za očuvanje mnogih starina i povijesnih podataka.

Ključne riječi

Selačka draga, luka, riva

Pogled sa selačke palade

Sjedim na prezi, kamenom privezu povrh selačke palade, pristaništa, u rane jutarnje sate toplog kolovoza. Tamo preko brijega Sveti Juraj probijaju

prve jutarnje zrake sunca, koje će danas grijati kako i priliči za ovo doba godine. Ribari izlaze na more, da prikupe mreže koje su sinoć spustili u more i uberu škrte plodove ribolova. Nada mnom i u krugu mnoštvo je galebova, koji grakću i traže jutarnji zalogaj. Prvi turisti već su na rivi, zagledaju se na more i uživaju u laganom povjetarcu levanta, koji nadolazi s prvim zrakama sunca. I dok se sve to događa oko mene u mislima i očima preliječem dragom, koju su zemljopisci nazvali Selačka i u pamćenju pretražujem odgovore na stalno ista pitanja: kad su ovamo došli prvi ljudi, tko su oni bili, otkuda su došli, gdje su stanovali, čime su se bavili i još mnogo drugih pitanja. Tako mislima prodiram u davna vremena, možda i do kamenoga doba. Još je više pitanja iz vremena kada su se ovdje našli prvi grčki moreplovci, skupine Ilira, koje su ovdje osnovale i svoju naseobinu, zatim Rimljani, kojima je Draga bila prikladna za stajanku na njihovom putu prema srednjoj Europi i na njoj uredili lučicu, kad su ovamo pristigli i prvi misionari te prvi trgovci koji su ovuda trgovali prema istoku. Prema povijesnim izvorima ovuda su prošla braća Ćiril i Metod, kao i mnogi drugi prenositelji antičke kulture. Ovdje je bogati Rimljanin izgradio svoju vilu po rimskim uzorima.

Mnogo je više pitanja o vremenu kad su ovamo pristigle prve skupine Hrvata i ovdje našle samo mirišća, opustošen kraj, izložen razornoj pljački mnogih lutajućih skupina. Ti prvi Hrvati obnovili su ovdašnju naseobinu i utemeljili današnje naselje. Ja sam jedan od potomaka tih davnih hrvatskih skupina, pa kad povijesno mislim o našoj prošlosti kao da želim prodrijeti u ta stara vremena i saznati kako su živjeli naši preci i koliko su zavrijedili da se njima ponosimo. Ono što mi je prilično lako saznati vidim pred sobom, ali prikriveno je sve ono oko pitanja kako se to događalo.

Oko sebe vidim rivu, koja opasuje Selačku dragu, od braca na jugu do Dražica na sjeverozapadu. Izgleda mi to kao neki amfiteatar, u čijoj sredini stoji palada, kao pozornica, na kojoj i oko koje su se odigravani najvažniji događaji

selačke povijesti. Na bočnim stranama toga amfiteatra selački težaci izgradili su rivu, s parkovima i šetalištem te lučicama i molovima, a na krajevima kupalištima.

Kad gledam taj prizor, čini mi se kao da listam knjigu, povijesnu čitanku. U njoj neke stranice nisu čitke, vidljive, oku dostupne. Vrijeme dugo više tisuća godina neke je tekstove izbrisalo, prikrilo, zamelo. Ponešto je o njima zapisano negdje drugdje. Najviše sam našao u bilješkama koje je ostavio selački povjesničar i kroničar Ivan Lončarić Papić i njegov suvremenik, poznati hrvatski arheolog J. Burnšmid, zatim povjesničarka N. Klaić i arheolozi R. Matejčić i R. Starac, kao i mnogi putopisci, između ostalih D. Hirc i povjesničar dr. V. Antić i još mnogi drugi. Znatiželja me je vodila i do muzeja u Zagrebu, Rijeci, i Senju, a imao sam uvid u muzejske arhive u Budimpešti, Beču, Trstu i Vatikanu. Prelistao sam i stotine knjiga, časopisa i web stranica. O tome sam pisao u knjizi *Selce od rimske lučice do modernog naselja* (1995.) i *Selce - Papićeva luč* (2011.) te u desetak članaka objavljenih u Vinodolskom zborniku i na internetu (web-adresa: antić. stanko selce). Tako mi to više nije obavijeno tamom kao prije, već se sve posložilo u mojoj memoriji (mozgu), ali s još mnogo otvorenih pitanja i nedorečenih saznanja.

Dakle, može se govoriti o više tisuća godina prisutnosti čovjeka u prostoru ove drage, ali je korištenje Drage kao pomorskog resursa mlađe. Prvi su pogodnosti Drage koristili grčki moreplovci i trgovci te Iliri i Rimljani, između 4. stoljeća stare ere i 5. stoljeća nove ere. Prekid je nastao iza toga, a ponovo se obnavlja dolaskom hrvatskih skupina. Tek kad je Vinodol došao u posjed Frankopana (13. stoljeće), potom Zrinskih (do 16. stoljeća) pokreće se u Selačkoj dragi pomorski trgovački promet. Osobito u kasnom srednjem vijeku i na početku industrijskoga. Ovdje su brodovi krcali drvenu građu, kamene blokove, vapno, drveni ugalj, vino, maslinovo ulje, soljenu i sušenu ribu te druge terete. Plovili su najprije prema Rijeci i Zadru, zatim Trstu i Veneciji, potom po Jadranu, Sredozemlju i Crnom moru. Tako je to bilo sve do početka 20. stoljeća kad se razvila glavna luka u Rijeci, povezana cestovnim i željezničkim prometom s unutrašnjosti Europe. U 18. stoljeću selačka luka se povezuje u mrežu putničkog prometa i to ostaje sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća, kad zamire pomorski putnički prometjer ga preuzima cestovni. Tada Selačka draga mijenja svoju namjenu i lik jer postaje turističkim pristaništem i marinom.

Tragovi starije povijesti

Najmanje znamo o prvi ljudima, koji su došli do ovog prostora. R. Starac piše da su to bili nomadski lovci, koji su išli za divljim životinjama, koje je

ovamo privlačila bogata vegetacija u toploj, mediteranskoj klimi. Od M. Kombola saznajemo da je ovdje u Dragi bilo nekoliko spilja, a o jednoj od njih, ispod Balijske, izvijestio je Zagreb. U konzultacijama s geolozima i arheolozima saznao sam o mogućnostima da su tu spilju koristili za stanovanje prvi ljudi. Tragove toga M. Kombola nije našao jer nije ni tragao za njima. Geolozi i arheolozi, s kojima sam razgovarao, drže mogućim da su u spilji zaklon našli i prvi nomadi, ali su tragovi kasnije pokriveni naslagama pijeska, koji je donosilo more pošto se spilja nalazila na samom morskim rubu.

Pretražujući literaturu, osobito na web-stranicama, obilazeći arheološke muzeje i u razgovoru s arheolozima i geolozima, saznao sam o mogućnosti da je ovaj kraj rano naseljen, već u kasno kameno doba, jer je imao pogodne klimatske prilike, plodne njivice i dolce, te obilovao vodom iz prirodnih izvora. Oni su zacijelo u dragi lovili ribu, naravno primitivnim sredstvima, a u plodnim njivicama i dolcima počeli uzgajati žito i povrće, te na terenima bogate vegetacije pripitomljivati divljač.

No sama draga za njih nije imala značaja. Ona je to dobila kad su ovamo pridošli prvi grčki moreplovci, i ilirske skupine (morskim ili kopnenim putem). I jednima i drugima Draga je poslužila zbog njenog osobitog položaja (zaštita od nevremena), polukružnog oblika, plitkog prilaza moru, prirodnih osobina (njive, dolci, plodni pašnjaci, relativno topla klima...). Grčkim moreplovcima poslužila je kao sklonište, privremeno boravište. Iliri su se pak u njoj udomačili i formirali svoju primitivnu naseobinu.

Od prvih stanovnika, zatim od grčkih moreplovaca i ilirskih brodara nema nikakvih tragova pomorskog graditeljstva (lučkih uređaja) u dragi. Predmnijevamo da su brodove sidrili na dubljem moru a obali prilazili manjim plovilima. Zato je bila prikladna plitka obala, koja je u središnjem dijelu bila prekrivena pijeskom, žalom i niskim stijenama, pa su mogli po njoj navlačiti manja plovila. More je u to vrijeme dosežalo dublje u kopno, šezdesetak metara od današnje obale.

U konobi obitelji Marijana Perije u klančiću Dvorac i danas je kameni blok, koji je služio za vezivanje čamca. To znači da su sve kuće na prednjoj strani klančića građene na nasipanom terenu. Kuće s gornje strane ovog današnjeg klančića bile su na samom žalu. Možda su grčki moreplovci, trgovci i misionari, ilirski brodari, rimski vojnici i trgovci svoja plovila privezivali na tom području, gdje su bili izgradili i male drvene lučice, ali o tome ne možemo doći ni do kakvih tragova jer su pokriveni pri nasipavanju obale i uništeni prilikom gradnje kuća.

Kad su Dragu i prostor oko nje naselili Rimljani i Grci i u njoj formirali naseobinu, kao stajanku na rimskom putu i pristanište za preтовar ljudi i tereta s brodova, kojim su skraćivali putovanje prema Srednjoj Europi i Južnom Jadranu, nisu imali ništa bolje lučke prilike. Ma koliko da je bio obiman

teret i velik broj vojnika koji su ovdje pretovarani s brodova, ili ukrcavani na brodove, nisu gradili lučki sistem, nego su brodove sidrili na dubljem moru, a prijevoz ljudi i tereta vršili manjim plovilima. Preko ove stajanke u rimsko doba odvijao se za to vrijeme velik promet vojski, tereta i putnika. Tuda su prošli mnogi misionari, koji su širili vjeru i antičku kulturu, a predmnijeva se da su tim putem išla i braća Ćiril i Metod sa svojim učenicima te da su se tim putem njihovi učenici vraćali i širili njihov svjetonazor, kulturu i pismenost. S grčkim trgovcima ovamo su stigli grčki monasi i osnovali kloštar. Kad su ovamo došle prve hrvatske skupine, našle su zidine kloštra, a Papić je zapisao da je kamenje s tih zidina korišteno pri izgradnji starog toča, mlina za masline, na predjelu Dolac. Predio južnog dijela Drage, do same Punte, nazvan je Zakloštar i Podkloštar, koji se naziv i danas koristi u katastarskim knjigama i može se čuti kod starijih Selčana.

Iliri su imali dvije lučice, jednu u Dragi (selačkoj) i drugu u uvali Jesenova, povezane uz gradinu na brdu Sveti Juraj. Od te gradine išao je put prema moru i negdje po sredini odvajao se prema dragi (selačkoj), vjerojatno trasom današnjeg puta (ulica Jesenova), kuda se pretpostavlja da je išao i rimski put. Njihovih tragova u uvali Jesenova nije nađeno. Ni od Rimljana ni od Grka. Jedino je pred uvalom Jesenova nađeno nešto keramičkih posuda, pa se zaključuje da su tu sidrili grčki ili rimski brodovi ili da je u tom akvatoriju potonuo neki grčki ili rimski brod. U uvali Jesenova kasnije je postavljeno nekoliko kamenih priveznih blokova, preza, ali to pripada kasnijem vremenu, u vrijeme Frankopana, koji su ovdje imali svoju lučicu. Osim toga uvala je i kasnije korištena i za sklanjanje brodova za velikog nevremena.

Iliri su izgradili svoju naseobinu u gornjim rubnim dijelovima Drage, najviše s jugoistočne strane, od Dolca do Punte. Tu su i Rimljani izgradili kuće za privremeni smještaj vojske i putnika, a izvjesni bogati Rimljanin svoju vilu. Kao s Kloštrom, tako je bilo i s ovim građevinama jer kad su došli Hrvati našli su ih u ruševinama (mirišća, pa je i predio nazvan Mirišća, kako se i do nedavno imenovao predio sjeveroistočno od Kloštra). Gradeći svoje kuće i klančice, kasnije ulice i ceste po tom predjelu, dovršili su zatiranje svih tragova. Ipak, arheološki su tragovi otkriveni tijekom druge polovine 19. i u 20. stoljeću, prilikom iskapanja terena i gradnje kuća, klančica i cesta. Zahvalni smo pokojnom Ivanu Lončariću Papiću, koji je živio u vrijeme najintenzivnijih iskapanja terena, te se zainteresirao za nalaze iz starijih vremena, o njima izvijestio Arheološki muzej u Zagrebu, slao im nađene predmete i pisao u arheološkim publikacijama, kao terenski povjerenik Arheološkog društva Hrvatske. Za njegova istraživanja zainteresirao se arheolog J. Burnšmid, utemeljitelj hrvatske arheologije. I sam je posjetio Selce, pregledao teren, opisao neke nalaze i dao tumačenje Papićevih nalaza. Kasnije im se pridružila arheologinja R. Matejčić i u novije vrijeme R. Starac.

Svi se oni slažu, da je na području selačke drage bila ilirsko – grčka – rimska naseobina, u kojoj je bila stajanka na rimskom putu, lučko pristanište, rimska vila i kloštar, ali da nažalost o njima postoje skromni arheološki nalazi, najviše oni što ih je prikupio Ivan Lončarić Papić.

Selačka draga u doba Frankopana i Zrinskih

Nema pouzdanih znanstvenih informacija kad su u ovaj prostor pristigle prve hrvatske skupine, ali je izvjesno da ih nije zanimalo more, pa se prve skupine ovdje nisu ni zadržavale. Početni interes za ovom dragom javio se kod bribirskih plemića i općine, pa su ovamo slali na dnevnu tlaku svoje seljake, ali su se samo neki od njih bavili primitivnim ribolovom. Tek su Frankopani pokazali prvi ozbiljni interes za morem u ovdašnjoj dragi jer su o tome imali iskustva sa Krka. S njima počinje razvoj naseobine ili kako se to često čuje za ranije godine – bribirske luke, sa zaseocima Metlina, Brdo i Selce. Zaseok Selce niknuo je u samoj dragi i bio okosnica razvoja današnjeg naselja Selce. Otuda i naziv Selce, u singularu, a ne Selca, u pluralu.

Prvih stoljeća po dolasku hrvatskih skupina pristanište u dragi nije korišteno za pomorski promet, osim prvih ribarenja, i to s obale ili iz malih čamaca uz obalu. Tek po dolasku Frankopana javilo se zanimanje za plovidbu morem, najprije do otoka i obližnjih mjesta, a potom i u širem prostoru Vinodolskog kanala. U početku je to činjeno manjim brodovima, za koje nije bilo potrebno posebno uređeno pristanište, nego su brodove sidrili na dubini malo većoj od gaza broda, a do obale prelazili manjim plovilima, za koja su uz obalu izgradili manje (drvene) lučice ili su pretovar obavljali preko skele koju su postavljali na stijenu.

Frankopani i Zrinski su razvili veći promet do Rijeke, potom Trsta i Venecije kamo su prevozili drvenu građu, kamene blokove, vapno i drveni ugljen, te vino, maslinovo ulje, usoljene ribe i slične proizvode sa svojih bribirskih posjeda, za što je bilo potrebno veće brodovlje. Za plovidbu širim prostorima Jadrana te po Sredozemnom i Crnom moru bili su potrebni veći brodovi, koji su teretili mnogo veći promet, pa je pretovar preko manjih brodova bio spor i skup te je potreba za uređenim pristaništem postala očita.

Poslije Zrinskih, kad je njihove posjede dobio G. Bertoli, opisana je i nacrtana Selačka draga. Na crtežu se vidi da još nije bilo većeg pristaništa, ali da je u dragi bilo više brodova na pretovaru ili utovaru tereta. Na crtežu se zamjećuje, da je u središnjem dijelu postojala mala palada (drvena), te sa strane još nekoliko manjih. Veći su brodovi sidreni na dubljem predjelu, a između njih i obale nekoliko je manjih, koji su prema objašnjenju pisca prevozili teret između brodova. Na predjelu Zakloštra vidi se velika tunera, što

potvrđuje da je bio razvijen tunolov. Na kopnenom dijelu središta Drage bilo je više kuća i vrtova (predio zvan Njivice i Dolac). Tu je na zapadnom dijelu i crkva svete Katarine. Prema zapisima u spomenutoj knjizi već je bio razvijen cestovni promet prema Bribiru i Lukovu, kojim se prevozio teret s planine (drvo, ugljen i drugo). Selce je bio povezano cestovnim prometom i prema Kapeli te dalje prema Karlovcu, ali Selčani nisu sudjelovali u kirijanju, nego su se više bavili poslovima na pristaništu, preradom poljoprivrednih proizvoda (vino i ulje), proizvodnjom soli (Slana i Slanica), soljenjem i konzerviranjem ribe itd.

Za tu je svrhu uz pristanište uređen veliki stovarišni prostor i izgrađena dva magazina, pa se tako stvarao pristanišni sustav, kojeg je činilo pristanište, placa i magazini, povezani cestovnim prometom kroz Primorje, prema dolini i gori. Tako je u vrijeme Zrinskih nastalo središte naselja i začelo se veće lučko pristanište.

Selačko pristanište poslije Zrinskih

Kao što je već rečeno, u vrijeme kad je G. Bertoli posjetio svoje posjede u bribirskom primorju bila je razvijena trgovina morskim i kopnenim putem, koju su utemeljili članovi obitelji Frankopana i Zrinskih. Kad su oni izgubili te posjede, zaposjela ih je Ugarska, a zatim Austrija, jer je otkrila mogućnost znatnih prihoda od trgovine. U zgradi poznatoj kao Harmica uspostavljena je financijska služba, koja je kontrolirala promet i ubirala državne dažbine. To se protegnulo na sve vrijeme, pa je carinska služba

djelovala i u vrijeme hrvatsko-ugarske države (ubirana je tridesetina, odakle i naziv Harmica).

Tako razvijeni pomorski promet u kojem su sudjelovali i veći brodovi tražio je i odgovarajuće пристаниште, kako bi se roba izravno pretovarivala s broda na kopno i obratno. Zato je početkom 18. stoljeća izgrađeno drveno пристаниште. Drvena konstrukcija ležala je na drvenim stupovima, palima, odakle i naziv palada. Najprije je bila manja, pa su brodovi pristajali povrh nje, a onda povećana, pa su brodovi pristajali s obiju strana. Da bi se dobila potrebna dubina za pristajanje brodova većega gaza, nasuta je obala do današnjeg ruba rive. Materijal (gruh) je dovožen s obližnjih gradilišta i s Gruha. Na istočnom dijelu Selca jedan se predio zove Nagruhi ili samo Gruh, (Križanje ilica Slavka Jeličića i Jesenove), jer je tu ranije bilo veliko odlagalište gruha, sitnog materijala s iskopa temelja i ravnjanja terena pri izgradnji kuća i uređivanju putova. Taj je gruh potom iskorišten pri izgradnji palade i place. Ta sitna kamena masa, drobljenac, miješan je sa zemljom i tako je dobivena vezna masa, koja je dobro stajala i dugo održala stabilno tlo.

Ivan Lončarić Papić nacrtao je drvenu paladu i označio njeno postojanje od 1792. do 1874. godine, kako vidimo na njegovu crtežu. Bila je na palima,

Drvena palada (1792.-1874.)

a s obalne strane naslanjala se na kamenu rivu na kojoj su bile kamene preze za privez brodova. Drvena palada nije mogla izdržati nalete nevremena pa je 1874. godine zamijenjena kamenom.

Na drugom Papićevu crtežu vidi se kamena palada, izgrađenu u fazama, kako je na crtežu. U prvoj fazi izgrađena je dužine 28 metara, u drugoj 15 me-

Kamena palada – I. dio (1874.), II. dio (1881.), III. dio (1908.)

tara i u trećoj 17 metara te je konačno imala 60 metara kao i danas. Građena je od kamenih blokova, veličine otprilike 60 x 50 x 50 cm. Unutrašnjost toga zapunjena je sitnijom kamenom masom. Blokovi su kopani na selačkim kavama po brijegu i dovezeni na drvenim sanjkama, koje su vukle mazge ili magarci.

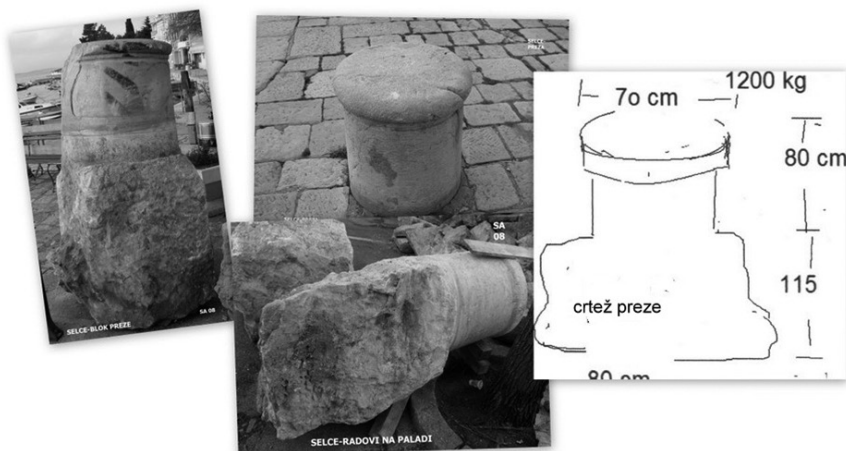
Takva građevina dobro se održavala preko stotinu godina, ali se ukazala potreba za njenom temeljitijom obnovom, što je učinjeno 2008. i 2009. godine. Pritom su kameni blokovi označeni, pa ponovno vraćeni na svoja mjesta. Unutrašnjost je popunjena betonom, a ojačani su temelji. Ponovo su uređene stepenice, vraćene preze i povrh svjetionik.

Pri izgradnji palade uređen je i dio prilazne rive, lučnog oblika. Iz Papićevih zapisa saznaje se, da su kameni blokovi za lijevi dio prilazne rive dovezeni brodom iz Aleksandrije. Naš brod, koji je vozio drvenu građu za Aleksandriju, na povratku je ukrcao kamene blokove da dobije potreban balast, tj. težinu broda radi lakšeg savladavanja nevremena na moru. Te su blokove iskricali i ugradili u rivu. Danas je teško razabrati koji su od tih blokova dovezeni iz Aleksandrije jer su izmiješani s domaćima. Na slici vidi se taj dio prilaza rivi.

Preze kao raritet

Preze, kameni blokovi za vezivanje brodova, svojevrsan su raritet Selačke drage, kako u povijesnom pogledu tako i turističkom, posebno za djecu. Malo koje dijete, kad prođe rivom, ne preskoči prezu ili zajaše na nju.

Na paladi ugrađene su preze prilikom njene izgradnje. Ima ih deset, po pet na svakoj strani. Prilikom spomenute obnove sve su izvađene i potom opet stavljene na mjesto, a to je bila prilika da se vidi svaka pojedinačno u cjelini, tj. i dio koji je ukopan, kao što se na slikama i crtežu vidi. Težina je pojedinog

bloka od 1.200 do 1.200 kg, ukupna je visina oko 195 cm, ukopanog dijela 115 cm, a gornjeg vidljivog dijela 80 cm. Širina je u donjem dijelu (promjer) 80 cm, a u gornjem dijelu po vrhu 75 cm. Povrh je kapa, koja je od tijela šira za 5 cm. Papić je zapisao da su preze za drugu fazu izgradnje palade dovezene njihovim brodom s Kačjaka.

Na selačkoj rivi ima 30 preza: deset na paladi, sedam s desne strane palade, četiri na rivi s lijeve strane, sedam na starom molu i dvije na novom. Preze na prilazu paladi jednako su velike ili čakveće od onih na paladi. Ostale koje su raspoređene s jedne i druge strane pristaništa nešto su manje, visoke oko 60 cm.

Preze po rivi potječu još iz vremena kad nije bilo palade, nego su brodovi sidreni u akvatoriju, na dubini koju je dozvoljavao gaz broda. Za slučaj nevremena brodovi su vezivani konopima za preze, s jedne i s druge strane obale. Kad je izgrađena palada, vezivani su uz paladu i na najbližoj prezi sa suprotne strane. Kako još nije bila izgrađena riva, to su preze postavljane uz neku stijenu ili ukopavane u šljunak. Sve su kasnije prenesene na rivu i ne prepoznaje se više gdje su ranije bile. Jedna od njih, na Podnjivici (Park Polača) ispred kućnog broja 14, daje naslutiti da je more dosizalo do tih kuća, odnosno da su kuće izgrađene na samom rubu mora. U jednoj kući, na tom predjelu Podnjivica, sredinom 19. stoljeća radila je i prva selačka pučka škola, u vrtu koji je donjim zidom bio tik uz more, jedino je pred njim bila uska staza, kojom su *Selaškinje* išle do Polače. Sredinom tih njivica početkom 18. stoljeća izgrađena je cesta, koja je od Sušaka vodila prema Senju. Kad se danas promatra ova preza i palada, može se u mislima prizvati sliku broda vezanog s prednje strane sidrima, a pozadi uz paladu s lijeva i uz prezu na Podnjivici s desna.

Sve su preze danas na starom mjestu i originalne. Postoje i dvije koje nisu služile za privez broda, nego kao nosač jarbola za zastavu.

Slične preze može se vidjeti i u dragi Jesenova. Iako su Iliri u njoj imali svoju lučicu, te preze ne pripadaju njima, nego kasnijim vremenima. To potvrđuje podatak iz 1428. godine da su Frankopani dodijelili pavlinskom samostanu u Crikvenici ubiranje prihoda od trgovine od Črnine do Jesenove, po čemu se vidi da je trgovina bila razvijena na širem području Crikvenice i Selca, čak do Jesenove. U Jesenovoju brodovi su sidreni posred drage, a privezivani na preze s obiju strana i u samom središtu drage. Te su preze korištene i kasnije, kad su se u dragi sklanjali brodovi za većih nevremena.

Pristanište u novije vrijeme

Selačko pristanište tijekom je pet-šest stoljeća služilo teretnom prometu, pa su uz paladu pristajali teretni brodovi, ali je već u 18. stoljeću poslužila i

za pristajanje putničkih brodova. U vrijeme najintenzivnijeg prometa Selčani su imali tridesetak brodova, a teret je krcalo još toliko drugih. Nije bilo brodogradilišta, nego samo improvizirani škverovi za popravak brodova. Jedan takav škver bio je uz Papićevu kuću, drugi u Slanoj, a treći na polači, na predjelu Podnjivice. Selčani su na tim brodovima radili kao mornari, a malo njih kao kapetani.

Teretni je promet početkom 20. stoljeća zamirao, ali je 1900. još u Selcu bilo 5 jedrenjaka, koji 1910. godine posve nestaju. Promet je okrenut na riječku luku nakon što je bila povezana cestom i prugom sa Zagrebom i Ljubljanom, a preko njih sa Srednjom Europom. Ostao je putnički promet i to sve do poslije Drugoga svjetskog rata, tj. do izgradnje magistrale na čitavoj dužini naše jadranske obale, kojom je krenuo cestovni promet. Osim toga, brodovi s parnim pogonom preuzeli su ulogu ranijih jedrenjaka jer su bili brži i prijevoz njima jeftiniji. To su bili mnogo veći brodovi, uz koje su morali biti drugačiji lučki uređaji, a to selačka luka, kao ni druge u susjedstvu, nisu imale. Sve je to učinjeno u Rijeci.

Selačko pristanište bilo je cestom povezano sa svojim zaleđem, u početku samo do Bribira, a kad je izgrađena kamena palada 1792. godine i do šume na Lukovu. Kasnije, 1888. godine, izgrađena je nova cesta, prikladna za teži promet. O tome imamo svjedočenje na ploči, koja je uklesana u stijenu brda uz

cestu s bribirske strane Lokve. Placa je asfaltirana 1946. godine, a cesta do Bribira 1966. godine.

Tako izgrađeno pristanište (palada) služilo je sve do 1910. godine za promet trgovačkih brodova odnosno pomorski robni promet. Putnički promet uveden je već krajem 18. stoljeća, pa je 1793. godine otvoren u Selcu lučki ured, a 1925. godine lučka kape-

tanija, koja je ostala do poslije Drugoga svjetskog rata, kada je u Crikvenici uređena zajednička kapetanija. Godine 1853. Selce je uvedeno u redovnu parobrodsku vezu od Rijeke do Zadra, čija je linija poslije Prvoga svjetskog rata skraćena od Sušaka do Starigrada, zbog talijanske okupacije Rijeke i Zadra, ali je vraćena nakon Drugoga svjetskog rata i produžena do Splita i Boke Kotorske. Od 1855. godine na toj je liniji dva puta tjedno parobrodsku vezu održavao Loyd. Tim su brodovima putovali radnici do Rijeke, a otuda drugim brodovima i vlakom prema drugim gradovima. Tako je 1859. godine na probijanje Sueskog kanala poslala prva skupina selačkih radnika. Još prije toga, 1825. godine, krenuli su prvi selački težaci na rad u Južnu Ameriku.

Poslije toga pristanište je služilo za povremeni turistički promet, kao dio ukupne lučke turističke strukture.

Selačka placa

Uz paladu povijest spominje i selačku placu. Nastala je kao stovarište drvene građe, kamena, vapna i drvenog ugljena, tj. tereta koji je ovdje pretovaran na brodove, a dovožen s planine. Izgrađena je nasipanjem niske obale, od Harmice do potrebne dubine za gaz brodova. Na njenoj morskoj strani izgrađeno je pristanište ili bolje reći placa je nastala kao dio pristaništa. Palada i placa su prostorna, funkcionalna i vizualna cjelina.

S vremenom se Placa širila prema zapadu, na područje Podćićnja, čije ime dolazi od čakavske riječi ćićati, čučati. Tu su selačke ribarice prodavale ribu čučeci, ćećići uz kasetu, sanduk ribe i mjerile ju na kantar. Kasnije je od betona napravljen veliki stol, piškarija, ribarnica na kojem su prodavali ribu. I danas je taj stol na Placi, ali bliže paladi. Krajem 19. stoljeća tu su izgrađene prve kuće i manja riva, rivica. Danas je to blok kuća gradskoga stila.

Placa se širila i prema istoku na područje Crkvenog, gdje je bio velik izvor vode u jami dubokoj oko 6 metara. Do vode se u prvo vrijeme dolazilo kamenim stubištem i zahvaćalo vjedrom, *sićem*. Kasnije je jama zatvorena i

izgrađeno grotlo, pa se voda dizala koloturuom. Nakon Drugoga svjetskog rata jama je zatvorena jer je prijetilo zagađivanje od kanalizacije. Na prostoru oko jame, koji je cijeli po njoj dobio ime Jama, bila je murva i topola, koje su kasnije posječene. U nastavku prema istoku (Bribir, Lukovo) izgrađena je cesta, koja je u početkom 18. stoljeća postala dio francuske ceste prema Novom. Predmnijeva se da je tuda išao i stari rimski put, a možda još prije i ilirski, prema gradini na brdu Sveti Juraj. Tako je Placa, današnji Trg palih boraca, velik prostor od Podćićnja (prilaz Resini, danas Partizanska ulica) na zapadu do Jame (početak ceste prema istoku, danas Ulica Slavka Jeličića). U srednjem dijelu k njoj je pridružen prostor ispred Harmice (najprije Harmica, danas banka i Mjesni ured) i park izgrađen nakon rušenja plovanije, ranije maglog magazina.

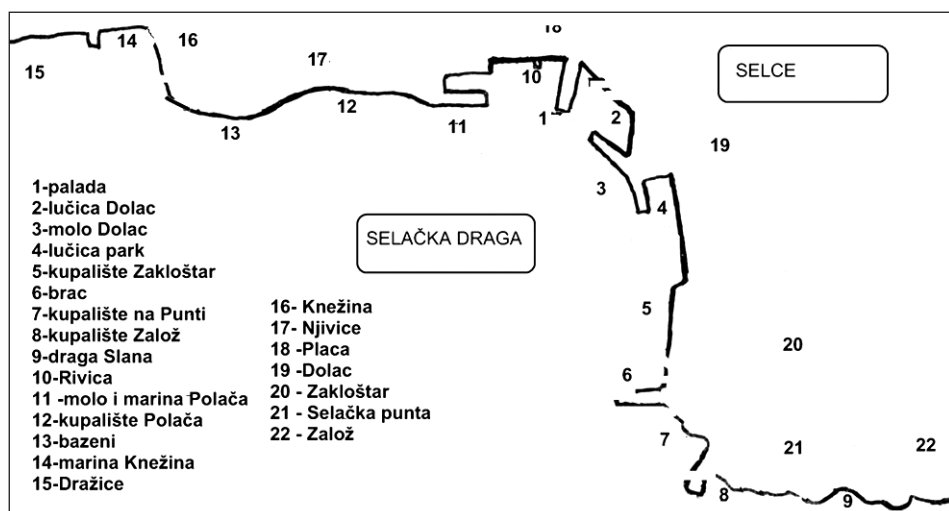
Na obalnom dijelu jugoistočno od palade nalazi se pučka škola, građena od 1873 do 1875. godine, a obnovljena u današnjem izgledu 1898. godine. Nakon izgradnje nove školske zgrade na Dolcu ova je zgrada preuređena u gornjem dijelu za likovnu galeriju, a u donjem za turistički ured.

Na Placi su bila četiri stabla janjca, a u krugu njih drvene klupe gdje su se skupljali selački starčići i raspredali, tko zna po koji put iznova, svoj životni put. Mi smo se djeca rado prikradala klupama i slušala njihove životne priče jer smo se i sami u njima vidjeli za koju godinu. Zato je i taj uži dio place zvan Podjanjcem. Poslije rata ta su stabla porušena jer su prijetila rušenjem za jake bure. S njima su uklonjene i klupe, a onda je nestao i naziv. Tako je nestalo jednog važnog znamenja selačke place.

Draga kao krajolik

Promatram Selačku dragu kao lijep krajolik, bogat sadržajem. S lijeve, jugoistočne strane predio je rive s parkom i lučicama, a u nastavku glavno kupalište. S desne, sjeverozapadne strane predio je lučica, (od rivice do Polače) i kupalište s bazenima ispred hotela *Varaždin* i prirodnim plažama u produžetku. Mnogo je ljepši pogled kad se taj krajolik promatra s mora. Dvije sljedeće slike dočaravaju nam krajolik u vremenskom razmaku od stotinjak godina. Na prvoj je Selačka draga 1910. godine a na drugoj 2010. godine. Sada je tu konačno izgrađena riva i svi lučki sadržaji, a more razigrano od mnogo privezanih plovila. Još je veća razlika ako se druga slika usporedi s onom iz knjiga P. Someđe, tj. u rasponu od 300 godina. Kako se vidi iz crteža knjige P. Someđe, na čitavom tom prostoru još početkom 18. stoljeća bila je niska obala, pokrivena pijeskom, žalom i niskim stijenama. Postupno je uređivana riva, najprije oko palade i ispred škole, potom sve dalje, s obiju strana, da bi konačno bila dovršena oko 2000. godine. kad je dovršena izgradnja kupališta Polača.

SELCE 1910. i 2010.

Plan Selačke drage

Na donjem crtežu prikazana je ukupna struktura građevina u Selačkoj dragi u 2010. godini. Brojevima su označene, a sa strane opisani pojedini sadržaji. Središnji dio čine palada i lučice, s jedne i druge strane (brojevi 1, 2 i 10), s južne je strane zona lučica (brojevi 2, 3 i 4), a u nastavku zona kupališta od selačke punte do Rtića u Slanoj. S desne strane palade je Rivica (10) i marina s molom Polača, koje čine nastavak lučke zone. U nastavku prema zapadu kupalište je Polača (12) i bazeni (13), zatim marina Knežina (14) i Dražice (zona kupališta i lučica). S kopnene strane od zapada je predio Dražica i Knežine (16), u središtu Njivice (17), Placa (18) i Dolac (19), a na južnoj strani Zakloštar (iza kloštra) (20), Punta (21) i Založ (22).

Prema podacima Lučke uprave, lučka zona čini preko 3200 m² a morski preko 40000 m². Sastoji se od palade, gatova (molova) za brodice i obala za privez brodica. Ukupna dužina priveznih mjesta za brodice je 640 metara. Na njima se može privezati oko 350 brodica, a na divlje se privezuje još stotinjak.

Kupališno-rekreativni su prostori izvan lučke zone, s jugoistočne i sjeverozapadne strane. Uređena su četiri otvorena kupališna prostora: kupalište Rokan (Zakloštar), kupalište Polača, kupalište Poli mora (Punta), kupalište od Punte do Slane (Zanož) i bazen Knežina. Prostor izvan njih čini prirodnu plažu i prostire se na sjeverozapadno od Knežine prema Crikvenici (oko 1,5 km) i jugozapadno od Punte selačke prema Novom Vinodolskom, dužine preko 3 km.

Lučki dio ima dugu povijest, kao što sam prethodno napisao, a kupališni tek od sredine 19. stoljeća. I prije pojave turista Selčani su se kupali, ali taj običaj i navike nisu bile osobito razvijene. Većinom su se kupala djeca i mlađarija. Odrasli muškarci, težaci, malo su imali vremena za kupanje, a ženska čeljad još manje. Kupali su se većinom na Polači jer se za pristup glavnom kupalištu morala plaćati ulaznina. Brljani, stanovnici Brda kupali su se na Založu (predio od Slane do Punte) gdje je bila i brljanska polača (danas su ostali jedva tragovi).

Prvi gosti počeli su ovamo pristizati u drugoj polovini 19. stoljeća, ali pojedinačno i privučeni zdravstvenim pogodnostima mora i morskog zraka, naravno ljeti. Sve do dvadesetih godina 20. stoljeća naš je kraj bio meka onim turistima, koji su cijenili te pogodnosti za zdravlje, okrepu, rekreaciju. Selačko kupalište bilo je izgrađeno upravo po mjeri te vrste gostiju. Selce je moglo ponuditi i prirodne plaže. Postupno su sve plaže otvorene, postale pristupačne svakome tko poželi na njima naći malo prostora za sunčanje i kupanje. Upravo je za masovni turizam prilagođen najveći dio selačke obale, kako onaj koji je uređen s raznim sadržajima ponude (u najmu) tako i onaj prirodan, slobodan, ali i sve više privlačan. Najzad, pred kraj 20. stoljeća povezuje se lučna i kupališna funkcija, pa se gubi podjela Selačke drage na lučki predio i plaže te nastaje jedinstveni turistički bazen.

Takva struktura prostora Drage nije nastala osmišljenim projektom nego tijekom vremena, spontano i prema datim prilikama, potrebama i mogućnostima. Današnja slika organizacije prostora, pojedinih dionica u njemu i funkcijama koje im se pridaju, zadovoljavaju sadašnje potrebe, ali je u njoj malo mogućnosti za inovacije kako bi se bolje koristio i očuvao, te kako bi se prilagodio nekim novim potrebama za sutra. Gospodarenje prostorom drage nije jedinstveno, nego parcijalno. Tako lučkim prostorom gospodari Ured za pomorsko dobro Županije, a turističko-rekreativnim i kupališnim prostorima upravljaju iznajmljivači pod kontrolom gradskih vlasti. Ni lučka uprava, a ni

ovi iznajmljivači prostora ne skrbe dovoljno za taj prostor, njegove resurse i njegovo očuvanje. Tako vezna mjesta za čamce, makar da su pod formalnom kontrolom lučke uprave, funkcioniraju spontano i anarhično. Vezove postavljaju i održavaju privatni vlasnici plovila, preprodaju ih za veliki novac. Lučke vlasti nemaju efikasan nadzor nad time. Tako u prostoru namijenjenom za vezove plovila vlada pravilo jačeg i anarhija. Selce je tako uskraćeno u mogućnostima razvoja turizma jer u modernom turizmu sve je više plovila, a Selce nema mogućnosti da ih prihvati. Postoje mogućnosti da se prostor bolje kapacitira kupališnim i lučkim predjelima, bilo da se uredi za kupalište krug oko bazena ili izgradi nove lučice, primjerice pontonskim molovima. Isto je tako i na prostorima kupališta, na kojima su privatnici zakupili pravo najma te postavili naprave koje naplaćuju. Njima uskraćuju prostor kupcima i smanjuju prihvatnu moć kupališta. To je jedan od razloga da je u Selcu sve više turista, ali sve manje kupališnog i prostora i lučkih kapaciteta.

Riva Dolac

Južni dio rive prostire se na predjelu Dolac, od škole do kupališta, a na rivi je s morske strane obala s otvorenim vezovima za čamce, lučica Dolac, molo, mul Dolac i navoz za čamce, a s kopnene strane park, šetalište, cesta (ulica I. Jeličića) i niz vila i stambenih kuća te toč i polača u parku Dolac.

Riva je građena postupno. Najprije je izgrađen dio koji je pripadao Placi, koliko je trebalo za potrebe stovarišta i pretovara materijala, a potom produžavana prema jugu, na području Dolca. Kad je izgrađena škola, uređen

Predio oko Vile Rivijere oko 1910. godine

je i dio rive, kao pristup školi. U nastavku, u širini oko 7-8 metara, bio je prostor za navoz čamaca. Kuće u nastavku od škole prema jugu građene su u 18. stoljeću, najprije kao male ribarske kućice, a u jednoj od njih bio je i toč. Stara pošta, odnosno dom obitelji Ivana Lončarića Papića, izgrađena je 1860. godine. Uz te kuće bila je najprije riva od naslaganih većih stijena, tek metar-dva od kuće. Riva do početka parka građena je do 1910. godine, postupno, komad po komad. Papić se sjeća da je prilikom gradnje njihove kuće more dosizalo skoro do samog zida, te da je njegov djed izgradio mali nasip. Uz same kuće išla je staza, tek toliko široka da se moglo proći. S južne strane Papićeve kuće bio je i mali škver, za popravak manjih brodova. Ispred tih kuća bile su dvije drvene paladice, od kojih jedna postoji i danas.

Južnije, na predjelu Dolca, izgrađen je 1886. godine mali mul (molo), a potom kasnije dodan lijevi trak te je dobivena prva selačka lučica kapaciteta tridesetak vezova za čamce. Tako su Selčani dobili zaštićenu lučicu, osobito sa sjeverozapadne strane. Sto godina kasnije izgrađen je na mulu i desni trak te je tako dobivena još jedna lučica u južnom predjelu Dolca. Do mula bio je manji putić, a čitava obala nasuta krupnim kamenim blokovima (grotama). Riva od škole do mula izgrađena je dvadesetih godina 20. stoljeća, a u nastavku do navoza za čamce, odnosno plaža, do 1928. godine. Na slici se vidi predio od mula do kupališta, na kojem je bio toč i polača, a južnije vila Lucija, kasnije poznata kao vila Rivijera.

Prije rive (1890. godine) izgrađen je šetališni put, današnje Šetalište Ivana Jeličića Tominčića, od Place do Punte. S njegove kopnene strane izgrađen je niz kuća, među njima i uglednih vila, te hoteli *Selce* i *Rokan*. Gradnjom

ovog šetališta bili su zainteresirani neki selački poduzetnici kao Arbinić, Cvetić, Papić, Rokan, koji su tu izgradili svoje vile. Jedna od njih, *Vila Cvetić*, čiju sliku imamo u prilogu, lijep je primjer selačke graditeljske situacije prve polovine 20. stoljeća. Slika prikazuje njen izgled 1936. godine, kad je uređena u današnjem izgledu. Slična je bila *Vila Papić* u nastavku, *Vila Dagmar* nešto južnije, i ostale. Uz toč je i rodni dom dr. Vinka Antića, sina uglednog Selčanina Silvestra Antića.

Pri iskapanjima terena za izgradnju kuća nađeni su mnogi tragovi grčkih, ilirskih i rimskih nastambi, koji su dokaz o postojanju prastare naseobine i lučice. Na slici imamo prikaz jedne vodospreme, a nađeni su

Selce, Vila Cvetić 1936. godine

Selce, arheološki nalaz rimske vodospreme ispod kuće G. Pobora.

i ostaci temelja građevina, zidova i podova, o čemu više u mojim knjigama *Selce – od rimske lučice do modernog naselja* (1998.) i *Selce – Papićeva luč* (2011.). Na tom putu je i toč, mlin za masline. Papić je zapisao da je pri njegovoj gradnji korišten kamen s kloštra, koji se nalazio malo podalje, s njegove jugoistočne strane. Južno od njega bila je restauracija Lucija, kasnije nazvana vila Rivijera, poznata turistima po svojoj terasi uz more.

Ima i jedan drugi, vrlo važan povijesni detalj selačke rive. U vrijeme mađarske vlasti Pešta je nastojala ovladati hrvatskim morem pa su podržavali obalu, te postavili ogradu na rubu rive. Selčani su, kad su odlazili na svoje posjede na Školju ili na ribarenje, morali plaćati carinsku pristojbu. Na to je selačka općina podigla tužbu i na veliko čudo dobila sud te je ograda srušena. Na rivi pred školom i danas se vide rupe u kojima su bili stupići ograde.

Zastanimo malo, pa se za trenutak vratimo Papićevim zapisima u kojima sam našao prepisku s jednim gostom koji je ljetovao u *Hotelu Lončarić*, do koga je dopiralo more. Piše on Papiću, kako je doživljavao divne trenutke sjedeći

SELCE HOTEL (LONČARIĆ) SELCE

1910.

2010.

na terasi hotela, a skoro do nogu mu je dopiralo more... sitni valovi koji su valjali drobni žal... i lagano šumili... pjevajući neku svoju pjesmu, koju nisam razumio ali sam oćutio. Podalje na ... tim malim valićima njihale su se barčice, nestašno i neumorno. Daleko, ...preko školja zalazilo je sunce, opisujući prekrasan prizor; u svim bojama. Papić je bio oduševljen tim impresivnim doživljajima selačkog gosta, jer je i sam doživljavao takve trenutke pred kućom koja je također bila na tom terenu, svega kojih dvadesetak metara podalje od hotela, ali dublje u dragi. Još nije bio ovladao bojama pa nije umio to naslikati, a niti je imao dovoljno riječi da to opiše. Vraćao se kasnije tome i taj večernji prizor, kao i svaki trenutak u danu, jednako je u njemu stvarao impresivnu sliku, koja ga je svaki put iznova oduševljavala. I ne samo njega i spomenutog gosta nego i svakog tko se ovdje nađe bilo kad u danu i u bilo koje godišnje doba. Taj je prizor Papić kasnije izrazio prekrasnim akvarelom.

Vizura se znatno promijenila, jer more više ne dopire do samog hotela, nego je pred njim šetališni put, park i riva te lučica i nedavno izgrađen mol, pa je tako hotel od ruba rive udaljen preko 30 metara. Izgradnjom rive (dovršena 1928. godine) parka i ceste te mula, a na krajnjem dijelu i kupališta, formiran je današnji prizor koji se vidi na slici iz 1940. godine.

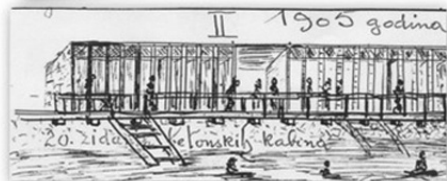
Znatno se promijenio izgled u nastavku jugoistočnog predjela drage na Podkloštru, najprije izgradnjom gradskog kupališta 1894. godine, zatim uređenjem plaža na prostoru ribarske kućice i tunere, između kupališta i navoza za čamce.

Kupališna zona od Zakloštra do Rtića

Predio od rive Dolac do Rtića u Slanoj tijekom je 20. stoljeća izrastao u kupališno-rekreacijsku zonu. Najprije je 1894. godine izgrađeno glavno kupalište na predjelu Podkloštar, kojem je kasnije priključen sjeveroistočni dio, na kojem su do tada bile ribarske kućice i tunera. Vidimo to na Papićevu

TRI PAPIĆEVA CRTEŽA / SLIKE GLAVNOG KUPALIŠTA

crtežu u tri faze. Godine 1985. porušena je ograda i kabine kupališta, a uređena otvorena terasa.

Prije toga, godine 1869. izgrađen je zaštitni mol, brac pa je Selačka draga zaštićena od južnih vjetrova. Papić se sjeća pričanja oca, da su kamene blokove, koji su slagani s vanjske strane braca radi zaštite od valova, barkama dovozili s Podboka, predjela iza Rtića, pod bokom. Glavno kupalište izgrađeno je s unutrašnje strane braca i time bilo zaštićeno od jakog juga, a sam brac iskorišten kao dio kupališta.

U nastavku prema jugoistoku uređene su plaže, na kojima se miješaju elementi ambijenta i betonskih ploča, ali sve je vrlo privlačno, između ostalog i zbog ugođaja morskog prostranstva. U tom okruženju 1912. godine selački poduzetnik Josip Lončarić Rokan izgradio je hotel, koji je s kupalištem činio turističku cjelinu, koja je sve vrijeme 20. stoljeća bila okosnica selačkog turizma i njegova europska legitimacija. Tih je godina izgrađena vila Odilon, a ubrzo i vila Hrvatska te produženo šetalište do Slane, što je kompletiralo tu turističku cjelinu.

Na prostoru Punte, između hotela Rokan i vile Hrvatske, nađeni su tragovi groblja, koja je arheolog J. Burnšmid protumačio kao ilirska¹ Danas nema nikakvih tragova jer je teren prerovan prilikom gradnji. Kasnija istraživanja nisu vršena.

Na prostoru uvale Slane nešto je veća koncentracija soli u moru, pa otuda i naziv Slana i Slanica za drugu manju uvalu sa sjeverozapadne strane rta Tokaj. U Slanoj je u vrijeme Kraljevine Jugoslavije bila vojarna, koja se po-

¹ Vidjeti u: S. Antić, Selce Papićeva luč, 2011.

čela graditi 1929. godine kad je u Selce prešla Komanda Sjevernog Jadrana i uselila u *Vilu Odilon*. Vojarna je srušena u travnju 1941., kad i *Vila Odilon*. Poslije rata ju je neko vrijeme koristila Jugoslavenska narodn armija, a onda je napuštena i pretvorena u turistički objekt. U Slanoj, pod brdom Rtića, dvije su velike spilje. Jedna je bila uređena kao zaštitni prostor za ratne potrebe, a druga za magazin municije. U njoj je u novije vrijeme uređena konoba.

Povrh Rtića u borovoj šumici bilo je izletište Selčana zvano Šumica. Do nje se prilazilo kamenim stubištem. Selčani, osobito mlađi, nedjeljom su se šetali do Šumice i u njoj su sklopljeni mnogi ljubavni sporazumi. Tijekom rata ta je tradicija prekinuta i nikad nije obnovljena, a šumica je zarasla u šikari i napuštena.

Predio na sjeverozapadnoj strani

Na sjeverozapadnoj strani Drage je prostor Njivica, Knežine i Dražica, na kojima su razvijene dvije funkcije: lučka i kupališno-rekreativna, u dužini preko 1600 metara.

S morske strane, odmah uz paladu, predio je priveza za čamce Podrivica, a zatim se nastavlja šira zona zajedničkog naziva Polača, uključujući park, lučicu, mul, šetalište, plažu i izvor vode s perilom (Polača). Bliži dio pod nazivom Rivica (mala riva) izgrađen je u 19. stoljeću kao produžetak pristaništa. Nastavak, pod nazivom Podrivica, uređen je kasnije, i uz nju je izgrađen niz

kuća, koje su pripadale obitelji Belac, čiji je nadimak nastao po ribici belac, belčić, koja je živjela na malom pješćanom platou u moru.

Sa sjeverozapadne strane uže jezgre naselja je predio u kojem su Selčani imali njivice, pa se po tome i zove Njivice (na njima su izgrađene crkve, groblje, župni dvor i *Pansion Esperanto*). Donji dio bliži moru, s morske strane ceste zove se Podnjivice (pod njivicama), a na njemu su bile njivice i u njima male kućice. U jednoj od njih selački svećenik M. Kombol držao je i prvu učionicu i *u njoj vučil selačku dičicu...* Kasnije je Grad Zagreb kupio kuću i zemlju Franke Lončarić i izgradio dječji dom, koji danas nosi naziv *Izvor* jer se nalazi povrh izvora i Polače.

S morske strane Doma, ispod njegove glavne terase velik je izvor vode i polača (perilica). Nema točnih podataka kad je izgrađena. Papić pretpostavlja da je to bilo u 17. stoljeću, ali je u nekom primitivnijem obliku postojala i ranije, a korištena je ne samo za pranje rublja nego i za vodu u kućanstvu i vrtovima. Na njoj je šezdesetih godina prošlog stoljeća akademski slikar Hajrudin Kujundžić ugradio mozaik s motivom žene u narodnoj nošnji, kao spomenik selačkoj ženi.

Ljudi srednje dobi sjećaju se da je u njihovu djetinjstvu sav taj prostor bila prirodna obala, sa žalom i malim stijenama. U nastavku rive od Doma prosvjete bilo je nekoliko ribarskih kućica, a u jednoj od njih toč (mlin za masline), pa je po tome i nazvan restoran Toč. Pred Drugi svjetski rat tu je bila ribarska kućica, u kojoj je držana ribarska oprema jedne ribarske kumpanije. Do osamdesetih godina 19. stoljeća more je bilo do samih kuća, pa se od spomenute ribarske kućice ili toča ili kuće Ušice koja je bila na Mljaki išlo tik uz sam zid vrta i to ako je more bilo mirno, jer su inače valovi zapljuskivali zid vrta. Jedino je pred Domom bila manja terasa i mul kao domsko kupalište, a pred ribarskom kućicom i točom mala riva od kamenih blokova, na kojoj su ribari rastirali i sušili mrežu. Bazeni *Hotela Varaždin* izgrađeni su na većem nasipu. Ranije je tu bila stjenovita obala, a cesta je prolazila uz strmu obalu. Na staroj slici vile Šalda vidi se ta situacija tridesetih godina prošlog stoljeća.

S gornje strane ceste u predjelu Njivica je crkveni kompleks sa starom crkvom svete Katarine iz 1498. godinae. Uz nju je bila i druga crkva svete Katarine sagrađena 1733. godine, a porušena krajem 19. stoljeća. Njeno je svetište preuređeno u kapelu sv. Josipa, župna crkva iste svetice podignuta je 1888.

godine, groblje je uređeno 1810. godin, a župni dvor sagrađen 1941. godine. Sa zapadne strane Njivica izgrađen je 1928. godine pansion, danas hotel Esperanto.

U nastavku predio je Mljake, poznat po geološkom raritetu s podzemnim potokom. Stariji se Selčani sjećaju baruštine (*mljake*) na tom predjelu. Raspi-tao sam se kod geologa o prirodi tog izvora, jer je Papić zapisao da je tuda tekao potočić, ali je zasut kad je došlo do geološkog poremećaja i formirano bilo. Oni su se složili u mogućnost te pretpostavke. Zna se da s brda preko Garavina ide vodena žila, pa je poviše brijega na Garavinu slična bara s izvo-rom vode koji su Selčani uredili 1890. godine i koristili kad je ponestalo vode u Dragi. Geolozi misle da ta žila ide trasom nekadašnjeg potočića, ali ispod površine zemlje. To potvrđuje i situacija s kućom obitelji Antić, koja je jednim dijelom sve više tonula, pa su morali obaviti sanaciju terena. Kopanjem su, na dubini od preko 16 metara, došli do sloja koji je nastao taloženjem nanosa na dnu potoka, što potvrđuje tezu geologa o nekadašnjem potočiću. S morske strane, do izgradnje bazena *Hotela Varaždin* bio je veći izvor vode, a na mor-skoj površini vidjelo se više njih, pa se zaključuje da je to voda koja ide tim podzemnim kanalom.

Na predjelu Knežine (kneževi vinogradi) oko 1910. godine izgrađena je *Vila Šalda*, a podalje u Dražici *Vila Dražica*, koja se jedno vrijeme zvala

Amerikanski dom, kasnije *Hotel Jadranka*, a 2011. godine je srušena i gradi se novi hotel.

Od Place kroz Njivice, Mljaku, Knežine i Dražice ide stara cesta koja je izgrađena 1813. godine u vrijeme kada je ovaj kraj bio u sastavu Ilirskih provincija. Išla je od Križišća do Novog Vinodolskog i dalje. Na početku je selačkog dijela te ceste i danas miljokaz, s upisanim brojem 34,5, što će reći da je tu bio 34,55 km (ne milja) od početne točke (Križišća). Jedan takav, prema Papiću, bio je ispred župne crkve u Selcu, s nešto kraćom kilometražom, pa je Papić držao da je zapis iz vremena kad je cesta obnavljana i nešto korigirana trasa, čime je dobivena manja udaljenost od početne točke. Francuski general koji je vodio gradnju te ceste dao je uz nju zasaditi maslinovo drveće, koje je zamijetio i putopisac D. Hirc, oduševivši se krajolikom, maslinovim gajem, pa je u njegovoj knjizi *Hrvatsko primorje* i slika V. Anderlea, koju u prilogu donosimo. Na tom prostoru su do šezdesetih godina 20. stoljeća bile njivice i vinogradi, ali je potom pretvorena u graditeljsku zonu i pograđena vilama i vikend kućama. Time je kraj mijenjao izgled, ali nije izgubio na svojoj privlačnosti. Šećući tom cestom, od vile Šalde u Selcu do Dječjeg doma u Crikvenici, izbrojio sam preko sto maslina, koje su novi vlasnici očuvali i uklopili u okoliš

VILA DRAŽICE

novi hotel zamijenit će stogodišnjaka

2011. gradi
se novo zdanje

hotel Jadranka,
građena kao
vila Dražice (1910.)

PREDIO DRAŽICA NA ZAPADNOJ STRANI SELCA

CESTA (OKO 1930. GODINE)

**ŠETALIŠNA
CESTA
2008.GODINE**

**HOTELSKI I
APARTMANSKI
KOMPLEKS
"JADRANKA"
(2009. GODINE)**

kuća. Osim toga čitav je kraj u zelenilu, koje skladno upotpunjuje građevinsku sliku.

Od zone bazena prema Crikvenici predio je koji većinom zadržava prirodni ambijent. Cesta ide tikom obale, te je s morske strane samo hotel Jadranka. Na obali se izmjenjuju niske stijene i žal, s desetak malih uvala, prikladnih za kupanje. Na pojedinim su mjestima iz betona uređena sunčališta. Mnogi vlasnici kuća na tom prostoru imaju manje brodice, pa su pred kućom uređili privez .

Selačko ribarenje

Kad su ovamo pristigle prve hrvatske skupine, more ih je plašilo jer takvog iskustva u svom ranijem životu nisu imali. Tako je bilo i s ulovom ribe, ali je malo po malo krenulo, pa je ribolov za većinu stanovnika bio dopunski način pribavljanja sredstava za život. Kasnije su se neki Selčani i profesionalno bavili ribarenjem, pa im je zemljoradnja i stočarstvo bila dopuna u gospodarenju.

Selačka je draga bila bogata ribom , kako stajačicom, tako i jatima plave ribe selice. Danas je vrlo siromašna jer se promijenio sastav tla. Razgovarao sam s roniocima i ribarima, a konzultirao i stručnjake, pa sam saznao da je čitav kanal, osobito priobalni dijelovi, a posebno Selačka draga, po dnu prekriven muljem koji je zasićen raznim kemikalijama, koje nije dobro stanište ribama. Osim toga riba je uznemirena brojnim brodicama, kojih je svakog ljeta sve više. I pored toga, neki se Selčani bave ribolovom, ali kao dopunskim zanimanjem, a tek neki iz sporta.

Bilo je u Selcu nekoliko profesionalnih grupa ribara. Obično je poduzetni ribar okupljao kumpaniju od desetak ljudi. Imao je jednu veću barku, ribaricu s mrežom potegačom, migavicom. Uz to angažirao je i po dvije do tri barke svječarice. Odlazili su u večernjim satima i dok su svječarice skupljale ribu pod svjetlom ostali su sidrili u nekoj uvali i čekali poziv od svječara da zakalaju ribu i izvuku ju na ribaricu ili na žal. Ponekad, kad nije bilo dobar lov svječarenjem, bacili bi mrežu na nekoj poziciji i na sreću lovili ribu. Činili su to na Punti, Pod Polačom, Podknežinom i na Dražicama, tj. na pozicijama gdje nije bilo većih stijena za koje bi zapele mreže i oštetile se. Vukli su mrežu na obalu, pa ako je bilo sreće ulovili bi ponešto, ponekad samo da namire svoje potrebe. Dobili bi po šaku ribe, a i to je kod kuće očekivano.

U vrijeme rata, kad je talijanska vojska žicom ogradila Selce i otežavala komunikaciju mještana, bilo je teško živjeti, pa me je kao dječaka od 12-13 godina uzeo ribar Lovre da kod njega *u kumpaniji* budem kao mali. Svaki sam dan kući nosio šaku riba, a subotom *desetaču* (deset dinara). Sredinom 1941.

godine jednom smo prilikom ulovili veću količinu ribe, lokardi, pa smo išli u Rijeku na prodaju. Za mene to je bilo veliko iskustvo i iskušenje. Do Rijeke smo vozili na vesla, četvorica su veslala, a ja sam bio za *timunom*. Natrag smo imali više vjetra u krmu, pa je lakše bilo veslati. Ni danas mi nije jasno kako smo se mogli uputiti na tako dalek put na vesla i s vjetrom u provu. Karabinjeri su pustili samo gazdu da odnese ribu na ribarnicu, a nama ostalima nisu dali da izađemo na obalu. Meni su se smilovali i pustili da sjednem na rivu, ali okrenut k moru.

Djeca su ribu lovila s rive ili neke stijene, obično na polači, Podknežinom, na Puntii ili Založu. Za *ješku* koristili su puževe, dagnje ili sitnu sardelu. Ulovili bi po kojeg špara, glavoča ili kakvu-takvu sitnež. Stariji su išli na ribolov barkom i taj je ribolov bio bogatiji. U Dragi je bilo sitnije ribe, kao mendulice i bugve, koje su išle na udicu. Bilo je veće i kvalitetnije ribe, među kojima su rado lovljeni arbuni, a vještiji bi ulovili i oradu, zubaca, i slično. Na dubljem su moru lovili pičmole i osliće. Ostima uz obalu ili na *malu sviću* ulovili bi i kojeg mrkača i sipu.

Zabilježeno je da je 1853. godine Selce imalo dvije tunere, jednu od njih na Podkloštru, a vidimo ju na slici. Uz nju je bila ribarska kućica, a na obali navučena je stara barka s ravnim dnom, radi lakšeg navlačenja na obalu. Prva tunera je prestala radom još u 19. stoljeću, a druga 1919. godine. Glavna osmatračnica tunere bila je na malom školjiću, a ostala je do šezdesetih godina 20. stoljeća, kad je srušena jer je prijetila opasnost od stradanja kupaca pri skoku u morski pličak. Školjić i danas postoji kao znak starih vremena i selačkog ribarenja (tunolova). Prema Papićevim zapisima lov tunerom prestao je iz dva razloga, jer su parobrodi su plašili ribu, te se sve više sklanjala od brodskih ruta, a uz to, more je bilo sve više zagađeno raznim kemikali-

jama kojima su se premazivali kupaći, što je odbijalo ribu. Osim toga, tunera i kupalište nisu išle zajedno. Jedno ili drugo.

Već u najstarije vrijeme ovdašnjim ribarima trebale su barke, a posebno kad su dobili posjede na Školju. Zabilježeno je da je 1900. godine bilo 50 baraka, sve s jedrima, jer se tako lakše plovilo preko kanala. Takve barke i danas susrećemo u Selcu, ali u starije vrijeme, dok nije bila izgrađena riva i uređena pristaništa za čamce, imale su ravno dno, kako bi ih se moglo navlačiti na žal ili pijesak, što se vidi se na slici u prilogu.

Literatura i izvori

- Antić, Pavao, urednik, (2008), 50. godina SRD Oslić Selce, Selce
- Antic, Stanko, (1998), Selce od rimske lučice do modernog naselja, Selce
- Antić, Stanko, (2011), Papićeva luč, Selce
- Burnšmid, Josip, (1901), Arheološke bilješke, Vjesnik HAD, sv. V, Zagreb
- Hirc, Dragutin, (1993), Hrvatsko primorje, pretisak, Rijeka
- Laszowsky, Emilij, (1923), Gorski kotar i Hrvatsko primorje, Zagreb
- Matejčić, Radmila, (1962), Zaštitna iskapanja rimske arhitekture u Selcu, Jadranski zbornik V, Rijeka-Pula
- Matejčić, Radmila, (1966), Podmirišća – rimska postaja u Selcu, Novi list 22 i 23., str. 3
- Lončarić, Papić, Ivan, (1897), Izvještaj povjerenika, Vjesnik HAD, broj 4, Zagreb
- Lončarić, Papić, Ivan, (1901), Vjesnik HAD, broj 5, Zagreb
- Starac, Ranko, (2001), Od Argonauta do Frankopana, Crikvenica
- Somodo, Pietro, (1948), Gian Domenico Bertoli a la sua terra Natale, La Panaris
- Antić, Stanko, (u pripremi) Graditeljske starine Vinodola
- Ostavština Ivana Lončarića Papića u Narodnoj knjižnici i čitaonici Selce
- Arhiva Župe sv. Katarine u Selcu
- web-stranice pod ključnim imenom: Selce i: stanko antic selce

Summary

***Stanko Antić, Selce, dr. sc., retired
researcher of the history of the Vinodol area***

THROUGH SELCE'S COVE
Historical-travelogue sketch

In this article the author in a popular way attempts to present himself and to the readers an overview of the historical events related to Selce - his birthplace, which has developed into a large bay, a cove. Based on various sources and literary writings about the populations which settled in this area over a period of several thousand years, from nomadic tribes to the first sedentary population of Greek sailors, Illyrians, Romans and Croats, Selce cove, as a safe harbour, has to all these peoples has provided shelter and permanent settlement. In the period of the Frankopan and Zrinski rule port traffic increased, which would mark the progress in the building of Selce's trading port until the beginning of the 20th century, when freight traffic began to fade. Trends in tourism have brought new incentives so by the end of the millennium Selce had turned into a renowned tourist destination. Along the coast various moorings, beaches and parks were created. The author of the article draws attention to the historical tracks that are still visible today in many places along the coast. He writes about the pier, the stone blocks, the waterfront and swimming zones and sometime fishing area, and emphasises the importance of the local chronicler Ivan Lončarić Papić, who is credited with preserving many relics and historical data.

Keywords

Selce cove, port, waterfront